

Aritmetické hry a zábavy

---

2. Dělitelnost čísel

In: Karel Čupr (author): Aritmetické hry a zábavy. (Czech). Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1942. pp. 10–11.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/403030>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

2.

DĚLITELNOST ČÍSEL.

1. Jako vhodný počet obyvatelstva města udává Plato, řecký filosof, ono číslo, jež jest dělitelno 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10; jest to prý číslo 5040: jest to nejmenší číslo žádaných vlastností? Nikoliv, nejmenší číslo jest 2520.

2. Průvod se řadí po 2, 3, ..., 10 osobách a vždy v poslední řadě jedna chybí; kolik jest v průvodě osob, není-li jich více než 3000? Po kolika nejméně osobách jest do jedné řady postavití, aby řady byly úplné? Užijeme-li výsledku předchozího, jest $2520 - 1 = 2519$ účastníků, jež lze seřaditi do 229 řad po 11 účastnících.

3. Buďtež m, n ($m > n$) čísla celá kladná, pak $10^m - 10^n$ jest dělitelno devíti. Tento rozdíl lze totiž psáti $10^n(10^{m-n} - 1)$ a výraz v závorce jest dle známé věty dělitelno $10 - 1 = 9$. Proto napíšeme-li na př. trojciferné číslo N a napíšeme-li číslo $\overline{N}$ psané v obráceném sledu, jest rozdíl $N - \overline{N}$, resp. $\overline{N} - N$ dělitelno devíti. To jest základem tohoto obratu: napiš si číslo, napiš číslo s týmiž číslicemi v opačném sledu, odečti menší číslo od většího, vynech v rozdílu kterékoliv číslice vyjma nuly; jaký jest součet zbylých číslic (ciferný součet)? — Udaný součet doplníme do nejbližšího vyššího násobku devíti, doplněk jest vynechaná číslice. Na př. $6784 - 4876 = 1908$, vynechali jsme 1, ciferný součet jest 17, nejbližší násobek 9 jest 18, skutečně $18 - 17 = 1$. — Proč nedovolujeme vynechati 0?

4. Číslo jest dělitelno devíti, je-li jeho ciferný součet dělitelno 9. Tuto větu lze říci poněkud obecněji: Zbytek vzniklý dělením daného čísla devíti jest týž jako zbytek vzniklý dělením ciferného součtu devíti. Důkaz jest velmi jednoduchý: Pěticiferné číslo na př. lze psáti takto:

$$\begin{aligned} & 10^4a + 10^3b + 10^2c + 10d + e = \\ & = (10^4 - 1)a + (10^3 - 1)b + (10^2 - 1)c + (10 - 1)d + \\ & \quad + a + b + c + d + e. \end{aligned}$$

První čtyři sčítance jsou dělitelný dle shora uvedené věty 9, pátý sčítanec jest ciferný součet; odtud správnost poslední věty jest patrna.

5. Buďtež devítkové zbytky dvou daných čísel m a n , pak tato čísla jsou tvaru $(9a + m)$, $(9b + n)$, kdež a , b jsou čísla celá (kladná). Jejich součin jest $9(9ab + bm + an) + mn$ a jeho devítkový zbytek mn . Tento výsledek jest základem t. zv. *devítkové zkoušky*. Na př. vypočteme, že 645×384 jest 247680, devítkový zbytek násobence a násobitele jest 15 a 15 resp. 6 a 6, jejich součin jest 36, devítkový zbytek tohoto součinu jest 9, skutečně též jako součinu. Ale tuto větu nelze obrátiti. Nelze říci: je-li devítkový zbytek součinu devítkových zbytků násobence a násobitele roven devítkovému zbytku součinu, jest násobení provedeno správně; na př. vypočteme zřejmě nesprávně $645 \times 284 = 333000$, zbytky stanovené vyloženým předpisem souhlasí i při nesprávném výsledku. Lze pouze říci: Nesouhlasí-li zbytky při devítkové zkoušce, jest výpočet nesprávný.

6. Někdy se devítková zkouška kombinuje se zkouškou jedenáctkovou. Pěticiferné číslo lze psáti takto:

$$(10^4 - 1)a + (10^3 + 1)b + (10^2 - 1)c + (10 + 1)d + e - d + c - b + a;$$

tedy jedenáctkový zbytek daného čísla jest roven jedenáctkovému zbytku $e - d + c - b + a$ a zaveďme si pro tento výraz název ne zcela přesný: ciferný rozdíl. Na př. vypočteme $645 \times 384 = 247680$, devítková zkouška souhlasí, jedenáctková však nikoliv, jelikož součin ciferných rozdílů násobence a násobitele jest 7.(-1), kdežto součinu -5. Jest tedy výsledek nesprávný. Ale ani tenkrát, vyjdou-li obě zkoušky, není správnost výsledku zaručena, na př. $645 \times 384 = 257580$, zde vycházejí obě zkoušky, ale výsledek jest přece jen nesprávný.

Upotřebitelný výsledek pro praxi jest pouze tento: Nevychází-li jedna ze zkoušek, jest výsledek nesprávný.

Upravte tyto zkoušky i pro jiné výkony početní (sčítání, odčítání, dělení, umocňování čísel celými kladnými).